

BERRÚS: LA PRESA DE POSSESSIÓ SENYORIAL DEL LLOC, L'ANY 1757 (*)

Josep Serrano Daura

Berrús, terme avui annex a Riba-roja d'Ebre, és un dels llocs membres de les antigues Comandes de l'Orde del Temple de Riba-roja i després d'Ascó, per a passar ja sota domini de l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a integrar-se en la Comanda de Vilalba que es constitueix a mitjans s. XV¹.

En aquesta ocasió presentem un acte de presa de possessió senyorial d'un nou comanador de Vilalba, fra Rafael Regio de la Torre, l'any 1757². L'acte comprèn l'assumpció pel nou titular baronal del domini i la jurisdicció que li correspon en nom de l'Orde de l'Hospital, per mitjà del ritual i els actes simbòlics que es descriuen a l'acta notarial que s'aixeca.

I.- La formalitat de l'acte:

L'acte de presa de possessió al qual ens referim es realitza el 22 de novembre de 1757, i es desenvolupa al mateix lloc de Berrús (després del dut a terme a Riba-roja)³.

Com és habitual en actes com el que ens ocupa, la presa de possessió no la realitza personalment el nou titular de la Comanda; hi intervenen: Josep Domènech, veí de Vilalba, que exerceix de procurador senyorial (en nom del seu representat, el comanador); i un sotsexecutor que assisteix i acompanya l'anterior, fra Francesc Adell, cavaller de l'Orde i aleshores prior de l'església parroquial de Riba-roja.

A part, hi assisteixen dos testimonis: Baptista Gironès, pagès de la Fatarella, i Francesc Prunera, pagès de Riba-roja. També hi són presents: el batlle del lloc, Baptista Recha; el nunci i corredor Jaume Roig; i el regidor representant dels terratinents de Berrús, Josep Aguilar ("*de Mariagna*") (s'indica que hi ha un altre regidor, Francesc Puig, aleshores absent del lloc). Finalment, aixeca l'acta de tot l'actuat el notari Joan Baptista Guasch i Salas.

II.- El domini i la jurisdicció:

El domini i la jurisdicció són els dos elements sobre els quals s'articula el règim senyorial; tots dos els posseeix el senyor, i impliquen

(*) Sigui aquest breu article en homenatge a la recentment desapareguda Dolors Cabré Montserrat.

una sèrie de prerrogatives i potestats sobre el territori del que és titular i els seus habitants.

En el cas de Berrús (de manera similar a com es produeix a altres llocs i viles de l'Orde de l'Hospital)⁴, una de les ocasions en les que s'expressa i es reconeix aquell domini i la jurisdicció senyorials és en els actes de presa de possessió d'un nou titular de la Comanda a la que el lloc pertany.

En tot cas, l'acte distingeix perfectament l'assumpció del domini i la de la jurisdicció per mitjà de diversos actes summament simbòlics. I comença quan el procurador senyorial, el sotsexecutor, els testimonis i el notari predits accedeixen al lloc i se situen en un espai de terra front a una creu de pedra que hi ha davant l'església de Berrús.

El domini senyorial pròpiament considerat es refereix a la possessió de béns determinats ("*mensals*", en tant que d'un institut eclesiàstic), d'una banda, i d'altra a la general de la vila i terme del lloc. I la jurisdicció constitueix en general la facultat d'administrar justícia i de designar batlle i nunci al lloc.

Diguem per últim que els actes dominicals i jurisdiccionals s'alternen.

A) El terme de Berrús:

L'acte de presa de possessió s'inicia amb la general del terme del lloc; així, des de la creu de pedra que es troba davant l'església, el procurador senyorial per visió ocular i estenent les mans en pren possessió, manifestant que ho fa d'ànim i corporalment.

B) La jurisdicció criminal i el mer i mixt imperi:

Succintament podem dir que amb l'assumpció de la jurisdicció criminal i del mer i mixt imperi el nou comanador assumeix la facultat d'administrar justícia civil i criminal.⁵ Aquest és potser l'acte més simbòlic; presa la possessió del terme, sense moure's del mateix lloc, el procurador del comanador amb el cavaller sotsexecutor procedeixen a assumir la jurisdicció criminal.

L'acte comença dient en alta veu perquè tothom ho entengui, que el procurador Josep Domènech pren possessió del lloc; acte seguit ell mateix es treu l'espasa i també en veu alta dóna un "*Viva*" a l'Orde de l'Hospital i al nou comanador, mentre fa plantar a terra una forca.

El ritual segueix ara amb una declaració que formula el regidor present, en el sentit d'acceptar la presa de possessió sempre que aquella no fos "*in fraudem*" (o en perjudici) dels privilegis i de les ordinacions per les que els singulars i la Universitat del lloc es regeixen.

C) L'església parroquial:

L'església parroquial pertany a l'Orde de l'Hospital (no al Bisbat). Ja la seva presa de possessió es duu a terme entrant al temple per la banda dreta de la porta, per a després des de dins tancar i obrir la porta. A continuació el seguici s'adreça a l'altar major, on el procurador i el sotsexecutor toquen l'estovalla i obren el missal, per llegir seguidament en alta i intel·ligible veu l'oració de Santa Maria Magdalena⁶.

D) L'acte d'homenatge i jurament de fidelitat:

Dins la mateixa església, estant assegut el procurador senyorial i complementant la presa de possessió que es duu a terme, procedeix ara rebre la declaració d'homenatge i el jurament de fidelitat de part dels vassalls a favor del nou comanador.

Aquest acte constitueix en sí el moment culminant de la presa de possessió, que clourà finalment amb la designació dels nous oficials senyorials al lloc (el batlle i el nuncicorredor) com veiem tot seguit.

D'aquesta manera es presta homenatge i jurament de fidelitat segons el ritual típicament feudal; és a dir, de veu i mans d'acord amb l'ordenament jurídic del país (les Constitucions de Catalunya i els Usatges de Barcelona) vigent als efectes indicats malgrat que ja s'ha promulgat el Decret de la Nova Planta (el 1716, derogant l'ordenament jurídicopúblic del Principat) i mentre no contravingui el nou dret del Regne.

L'homenatge i el jurament de fidelitat els presten el batlle i els regidors, en nom propi i en el de tota la Universitat local. I com és obvi, la contrapartida, segons manifesta el regidor present, serà que el nou senyor juri també respectar els privilegis que els han estat concedits per l'Orde.

A part, bé que dins el mateix acte i com un dels elements que inclou el jurament de fidelitat, els vassalls declaren que pagaran degudament les rendes que els correspon satisfer.

Finalment, i en aquest cas el cavaller sotsexecutor jura en nom del nou comanador que efectivament el seu principal respectarà els privilegis que gaudeixen els seus vassalls de Berrús.

E) La jurisdicció civil:

L'última part de l'acte és la relativa a la designació dels nous oficials senyorials del lloc, tal i com s'acostuma a fer en les preses de possessió senyorials. Diguem també que d'aquesta manera el nou senyor assumeix la jurisdicció civil que li és pròpia.

Això no obstant, i en aquest cas de Berrús el representant senyorial acaba designant les mateixes persones que ocupen els càrrecs. Així:

– Pel que fa al batlle, es cessa al que ho és aleshores i se'l torna a nomenar (en la doble qualitat de batlle i jutge ordinari); se li reconeixen genèricament els salaris i emoluments que pel càrrec li corresponen; el

designat jura que administrarà justícia i que respectarà els costums, privilegis i ordinacions vigents; i es recorda (per part del regidor) que prèviament a l'inici del seu mandat el batlle ha de dipositar fiança suficient per a respondre de la seva gestió.

– I igualment es fa amb el nuncicorredor del lloc: es destitueix a la persona que exerceix el càrrec i se la torna a nomenar, jurant tot seguit que exercirà l'ofici amb fidelitat i lleialtat.

En últim terme, d'acord amb la mateixa jurisdicció civil que el comanador ostenta (en exercici de la seva potestat legislativa), el procurador senyorial fa pregonar dues disposicions de naturalesa penal com avui les definiríem: una que prohibeix els vassalls del lloc jurar en nom de Déu, de la seva Mare ni dels seus sants, sota pena de cinc sous de multa; i altra per la que es castigarà aquell que dugui armes prohibides (blanques i de foc) de nit i de dia, segons disposicions regies dictades a l'efecte.

Apèndix

1757, novembre, 22. Berrús.

Acte de presa de possessió senyorial del lloc de Berrús, per part d'un nou comanador de Vilalba, fra Rafael Regio de la Torre, de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem (AHN, Comanda de Vilalba, caixa núm. 8329, doc. núm. 16).

"Denique autem die vigesima secunda praedictorum mensis et anni, dicti domini subexecutor et procurator una mecum dicto et infrascripto nottario et Baptista Girones, agricolae villae de la Fatarella, et Franciscus Prunera, agricolae villae de Ribarroya, pro testibus ad ista vocatis spetialiter et assumptis et nunch de presenti in loco et termino de Berrus omnes supradicti stantes:

Dictus dominus subexecutor constitutus, una cum dicto domino procuratore ante quandam crucem lapideam ante ecclesiam parroquiale dicti loci de Berrus, membri dictae Preceptoriae de Villalba, accepit dictum dominum procuratorem per manus eyus dexteram, et intus dictum locum de Berrus commisit et posta dictus reverendus subexecutor foras exivit dicto domino procuratore, intus dictum locum de Berrus remanentem signum dictae pocessionis pro dicto suo principali per dictum locum ambulavit.

Et incontinenti, eandem pocessionem continuando, et in alios actus non se divertendo dictus dominus subexecutor una cum dicto domino procuratore et mecum dicto et infraescripto nottario et testibus supradictis constitutus in quadam sumitate sive espacio terrae dicto domino procuratore indicavit terras, honores et pocessiones dicti loci de Berrus et termini ejusdem, per ocularem vitionem et manus ostentionem animoque et effectu de eisdem pocessionem, tradendi quos quas et que dictus dominus procurator conspiciendo prospexit per ocularem vitionem et animi efectu pocessionem de eisdem accepit. Protestando dicto nomine quod non solum re verum etiam animo et corpore pro dicto suo principali praedicta tenere et possidere intendebat.

Et nihil ominus continuando dictam pocessionem in dicto loco et spatio terrae que

est ante dictam crucem lapideam constitutus dictus dominus subexecutor una cum dicto domino procuratore in signum pocationis jurisdictionis criminalis, meri et mixti imperi, quam dictus frai don Rafael Reggio praeceptor dictae Praeceptoriae de Villalba in dicto loco et termino de Berrus habet et exercet, dictus dominus procurator fecit plantare unam furcam in qua pependit quandam quirotecam.

Postea que dictus dominus subexecutor vice vocis previo que sermoneter vociferando dixit: "Pocessio presa per Joseph Domenech, de Vilalba com a procurador del noble señor fra don Rafael Reggio, comanador de la Encomenda de Villalba". Et incontinenti dictus Domenech dicto nomine recaginavit ensem, et alta voce dixit: "Viva la Religion de San Juan y el señor comendador frai don Rafael Reggio"; protestando quod non solum re verum etiam animo et corpore praedicta pro suo principali tenere et possidere intendebat. Et incontinenti Josephus Aguilar, de Mariagna, decurio, et Franciscus Puig, licet absens, ambo decuriones dicti loci de Berrus, tam nomine suo proprio quam etiam nomine et vice totius Universitatis et singularem personarum dicti loci de Berrus, verbo dixerunt: "Quod protestabantur in plantatione furcarum evaginatione ensis non esse in fraudem seu praejuditium ordinationum et privilegiorum Universitatis dicti loci de Berrus". De quibus omnibus et singulis tam dicti decuriones quam dictus dominus procurator requisiverunt confici instrumentum per me dictum et infrascriptum nottarium.

Deinde autem et quasi incontinenti dictam pocessionem continuando, dictus dominus subexecutor constitutus ante januas ecclesiae dicti loci de Berrus eundem dominum procuratorem in signum pocessionis spiritualis per manum dexteram illum accepit et intus dictam ecclesiam immisit et postea dictus dominus subexecutor foras exivit dicto domino procuratore intus remanente, claudente et aperiente januas dictae ecclesiae in signum supradictae pocessionis. Et incontinenti fuerunt ab altare mayus dictae ecclesiae dictus que dominus procurator eis coperuit et coperuit mantilia dicti altaris aperuit que quoddam missale, et alta et intelligibili voce et legit orationem santa Maria Madalena. Protestando dicto nomine quod non solum re verum etiam animo et corpore pro dicto domino supo principali praedicta tenere et possidere intendebat et factis praedictis dictam pocessionem. Dictus dominus subexecutor constitutus personaliter in dicta ecclesia, jussit decurioni dicti loci quatenus congrassent juncta qui ob temperando mandatis dicti domini subexecutoris congregavit eam in quo intervenerunt sequentes: Baptista Recha bayulus, Josephus Aguilar, de Mariagna, et Franciscus Puig decuriones dicti loci de Berrus, convocati et congregati in dicta ecclesia ibidemque Universitatem eiusdem loci facientes, quibus dictus dominus subexecutor patrio sermone dixit prestant sacramentum et homagium solitum et prestare asuetum et alia faciant que per alios vasallos dictae Preceptoriae de Villalba facta sunt hore et manibus comandatum, secundum Constitutiones Cataloniae et Usaticos Barquinonae; qui quidem bayulus et decuriones praedictae ad plenum cere(r)ioratis respondendo praedictis per organum dicti Josephi Aguilar decurionis dicti loci dixit sequentia: "Estam promptes y aparellats de prestar al dit noble señor comanador lo sacrament de fidelitat, suplican-li nos jure de tenir y guardar los privilegis si alguns n'e tenim concedits per la Religio de San Juan; y en quant a les rendes estam promptes y aparellats pagar-li si y segons als altres comanados han acostumat pagar fins al dia present". Et incontinenti, dictus dominus procurator attenta supplicatione dictum bayulum et decurionum sibi facta, et atento quod comandatores dictae Comandae de Villalba praedecessores sui principalis in adipiscenda pocessione dictae Comandae soliti sunt prestare concimilia instrumenta.

Ydeo in manu et posse dicti domini subexecutoris juravit ad Dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia manibus suis corporaliter tacta cuysquidem juramenti Religionis, quod fuit expositum patrio sermone dixit: "Que dit comanador son principal tindra y guardara en dit nom y aixi señor de dit lloch de Berrus al batlle, regidors, habitants

y terratinens en dit lloch y terme los privilegis si alguns ne tenen concedits per la Sagrada Religio de San Juan, si y segons y de modo que los predecessors comanadors lo han guardat, ab que estiguen en us y observancia y sien justos y rasonables". Que quidem juramenta facta dicti bayulus et decuriones incontinenti prestiterunt et quilibet eorum prestitit in manu et posse dicti domini procuratoris sacramentum et homagium hore et manibus comendatum juxta Usaticos Barquinonae, Consuetudines Cotononiae et alia jura patria virtute; quorum promisserunt se esse bonos, fideles et legales vasallos de rebus et de corpore dicto nobili domino frai don Rafaeli Reggio et de la Torre, comendatori praedicto eidem que solvent jura, redditus et emolumenta pro ut et quemadmodum ceteri vasalli suo domino naturali soliti sunt respondere et obedire pro ut superius large narratur. De quibus omnibus tam dicti bayulus et decuriones quam dictus dominus procurator requisiverunt confici publicum instrumentum per me dictum et infrascriptum nottarium et paulo post.

Et incontinenti, dictus dominus procurator dictam pocationem continuando, in signum pocationis jurisdictionis civilis amovit ab offitio bayuli Baptistam Recha abducendo ab eodem potestatem sibi concessam et deinde incontinenti iterum de novo illum tanquam benemeritum in bayulum et judicem ordinarium dicti loci de Berrus et eius termini, nominavit et creavit concedendo eidem talem et tantam potestatem quam similibus bayulis et judicibus ordinariis solent et possint dari et atribui cum salariis, emolumentis quibus similes bayulis et judicibus ordinariis usque in dicta villa de Berrus soliti sunt per percipiendo et mandando eidem quatenus universis et singulis personis jus et justitia complementum ministrare et prebere, mittatur quiquidem Baptista Recha bayulus sich electus et nominatus juravit et prestavit sacramentum et homagium in manibus et posse dicti domini procuratoris bene et legaliter se habendo in dicto suo offitio bayuli et judicis ordinariis super jus et justitia complementum pro ut melius potuerit unicuique ministrando; servando dicto nobili domino comendatori principali suo, jurisdictionem suam et Universitati decurionibus et singularibus personis dicti loci de Berrus praeprivilegia, libertates, consuetudines, ordinationes scriptas et non scriptas, justas tamen et rationabiles; et presentibus dictis decurionibus dicti loci de Berrus qui illico dicto Baptista Recha, bayulo, verbo dixerunt: "Que protestaven que no exercis lo offici de batlle fins a tant que no agues donat fianças a la vila, lo qual digue que ya o sabia"; propter quod dictus Baptista Recha, bayulus, de dit in fideiussores ipsos que in prima nominatione sibi facta in bayulum dedit. De quibus omnibus et singulis tam dicti decurionibus et sindicus quam dominus procurator petierunt et requisiverunt presens fieri seu confici instrumentum per me dictum et infrascriptum nottarium.

Denique vero dictam pocationem continuando presente me dicto et infrascripto nottario et testibus supradictis, dictus dominus procurator sedens etiam in dicta sella sive cadira in signum pocationis dictae jurisdictionis civilis revocavit ab officio nuntii Jacobum Roig; et incontinenti iterum de novo offitium nuntii illi restituit seu de novo in nuntium constituit, creavit et deputavit. Et electus Jacobus Roig in posse dicti domini procuratoris juravit ad Dominum Deum et eius santa quatuor Evangelia manibus suis corporaliter tacta, de bene fideliter et legaliter se habere in dicto offitio nuntii, et viridicas facere relationes, et illico dictam suam proseguendo in signum dictae pocationis civilis fecit elegi preconium per dictum nuntium in platea dicti loci de Berrus: "Araojats que os fa saber a tothom generalment per manament del señor Joseph Domenech, en nom y com a procurador substituhit del illustre se_or fra don Raphael Reggio, comanador de la dita Encomanda de Villalba son principal, que ninguna persona vehi, habitant ni terratinent del dit lloch de Berrus gose ni se atreveixca jurar lo sant nom de Deu ni de Maria Santissima Señora Nostra, ni de sos sans sots pena de sinch sous; y guardes qui guardar sia, que amor ni gracia no aura". Et illico de mandato dicti domini Josephi Domenech, nomine procuratoris

dicti illustris fratris don Raphaelis Reggio, praeceptoris seu comendatoris supradictis, fecit eligi alium praeconium per dictum nuncium et curritorem in signum etiam pessionis dictae jurisdictionis civilis cuius thenor sequitur sub his verbis: "Araojats que os fan saber per manament del señor Joseph Domenech en nom y com a procurador del illustre se_or frai don Rafael Reggio comanador de la Encomenda de Villalba se_or y baro del dit lloch de Berrus y son terme son principal que ninguna persona de dit lloch vehi, habitant y terratinent sie gosada de portar ningun genero de armes de foch ni blanques, de nit ni de dia sots les penes imposades per sa magestat (Deu lo guarde) en sos reals decretis y nova y real planta; y guardies qui guardar sia que amor y gracia no aura". De quibus omnibus et singulis sic ut praedictur actis dictis gestis et secutis dictus dominus Josephus Domenech, procurator dicti domini fratris don Rafaeli Reggio, praeceptoris seu comendatoris dictae Comandae de Villalba, verbo dixit et protestatus fuit quod praedicta omnia et singula nomine dicti nobilis comendatoris sui principalis habere, tenere et possidere intendebat non solum re verum etiam animo et corpore.

Que quidem omnia et singula supradicta facta fuerunt in signum vere realis et corporalis pessionis per dictum reverendum dominum fratrem doctorem Franciscum Adell, priorem parroquialis ecclesiae villae de Ribarroja, subexecutorem praedictum traditae et per eundem dominum procuratorem adeptae; et nihil ominis dictus dominus Josephus Domenech, procurator petiit et requisivit praedicta omnia et singula per ordinem continuari et prescribi et de illis publicum confici instrumentum sibi que dicto nomine dicto nobili domino principali suo et alias cuya intercit fieri, dari et tradi unum et plura publicum seu publica concimilia instrumentum seu instrumenta per dictum et infrascriptum notarium.

(..)

Doctor fra Francisco Adell, prior; Joseph Domenech, procurador; firmarunt supradicti quos cognosco de quibus fidem, facio et manu mea propria firmo, Joannes Baptista Guasqui et Salas, nottario. Expresse et vigessima "del noble señor fra don Rafael Regio, de la present Encomenda de Villalba, assi lo aprueba el infraescrito escribano de su propria mano, etc.".

NOTES

1. SERRANO DAURA, Josep, *Els antics delmes, drets, béns i rendes de l'església de Vilalba dels Arcs (Terra Alta)*.— Tarragona: Quaderns d'Història Tarraconense, XIV, 1996, pp. 108 i ss.

2. Una acta similar de 1778 fou publicada per ESPINEL, T., i CABRE, D., en *Notas toponímico-arqueológicas sobre Berrús (Tarragona)*.— Tarragona: Boletín de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, "Miscel-lània Sánchez Real", 1966, pp. 68 i 69.

3. El document el publiquem com Apèndix, i es troba a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid (=AHN), Ordenes Militares, San Juan de Jerusalén, Castellania de Amposta, Encomienda de Villalba, caja núm. 8329, doc. núm. 16.

4. Podeu veure SERRANO DAURA, Josep, *La Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre)*.— Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses "Ramon Berenguer IV", 1988, pp. 52 i ss.

5. Al respecte, vegeu MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs de, *La recepción del derecho feudal común en Cataluña (1211-1330)*.— Múrcia: Glossae Revista de Historia del Derecho Europeo, núm. 4, 1992, p. 95.

6. Sobre l'església de Berrús el 1570, podeu veure SERRANO DAURA, Josep, *La Pobra de Massaluça (Terra Alta)*. Ajuntament de la Pobra de Massaluça, 1994, pp. 257 i ss.